

Marta Czekaj, Łukasz Satoła

Przemiany na obszarach wiejskich i w rolnictwie w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej – perspektywa doradców rolnych

Abstrakt

Cel pracy: Celem głównym opracowania była ocena kierunku przemian strukturalnych zachodzących w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Dokonując jej, bazowano na opiniach pozyskanych od pracowników państwowych i prywatnych służb doradczych.

Metoda badawcza: Materiały źródłowe pozyskano w trakcie badań ankietowych obejmujących swoim zasięgiem osiem województw południowo-wschodniej Polski. Do analizy zakwalifikowano odpowiedzi od 148 respondentów. Do analizy wyników użyto metody statystyki opisowej, a rezultaty zaprezentowano w formie tabelarycznej.

Kluczowe wyniki: Bazując na informacjach pozyskanych z przeglądu literatury oraz wynikach prowadzonych badań, należy stwierdzić, że zachodzące przemiany prowadzą do stopniowej polaryzacji gospodarstw rolnych – co zostało zauważone przez respondentów. Wysoka jest dostępność wspólnotowych instrumentów finansowych wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich. Otwarcie rynków Unii Europejskiej (UE) na polskie produkty spożywcze pozwala na poprawę sytuacji dochodowej producentów rolnych. Wyraźnie dostrzegany był też finansowy wymiar akcesji do UE. Poza poprawą dochodowości (części) gospodarstw rolnych zauważono również wzrost jakości życia na obszarach wiejskich. Ankietowani zwrócili uwagę na dystans rozwojowy pomiędzy obszarami podlegającymi zjawisku suburbanizacji a pozostałą częścią wsi – szczególnie tych oddalonych od regionalnych i lokalnych centrów rozwoju. Zdaniem doradców pozytywne zmiany zachodzące w środowiskach wiejskich w ciągu 20 lat po akcesji przeważały nad negatywnymi.

Dr inż. Marta Czekaj, prof. URK, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Katedra Zarządzania i Ekonomii Przedsiębiorstw, Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, e-mail: marta.czekaj@urk.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3150-838X; **dr inż. Łukasz Satoła, prof. URK**, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Katedra Zarządzania i Ekonomii Przedsiębiorstw, Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, e-mail: lukasz.satola@urk.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6714-4568.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Główne wnioski: Procesy integracyjne przyczyniły się do zmian strukturalnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Otwarcie rynków UE na polskie produkty rolno-spożywcze w połączeniu z modernizacją przemysłu spożywczego zapewniło poprawę sytuacji dochodowej producentów rolnych. Mimo pozytywnej oceny wpływu funduszy europejskich na rozwój infrastruktury podkreślono, że bez aktywizacji potencjału endogenicznego trudno będzie zapewnić trwałe i zrównoważony rozwój terytorialny. Jednocześnie wskazano na potrzebę bardziej efektywnego wykorzystania instrumentów polityki strukturalnej w celu długofalowego wzmocnienia konkurencyjności obszarów wiejskich.

Słowa kluczowe: integracja europejska, obszary wiejskie, przemiany strukturalne.

1. Wprowadzenie

Nieustanne zmiany w światowej gospodarce powodują, że przeobrażaniu podlegają również warunki życia ludności na poszczególnych kontynentach, w krajach i regionach. Niezależnie od analizowanego punktu odniesienia (całego kraju czy regionu) w wielu przypadkach widoczne są także różnice w układach centrum–peryferie czy miasto–wieś. Pod względem historycznym powstawanie i rozwój miast kojarzone z koncentracją ludności oraz jej aktywnością społeczną i ekonomiczną na określonym obszarze oznaczały też podnoszenie się poziomu życia mieszkańców miast (Miklaszewska, Marks-Krzyszkowska, Starosta, 2024). Obserwacja takiego zjawiska stopniowo zachęcała mieszkańców obszarów wiejskich do migracji i zmiany miejsca zamieszkania (na tereny miejskie).

Aby obszary wiejskie nie stały się jedynie przestrzenią emigracji, muszą oferować przynajmniej atrakcyjne warunki zamieszkania i/lub pracy. W celu powstrzymania negatywnych skutków depopulacji wsi konieczne jest ograniczenie skali oddziaływania tzw. sił wypychających (*push forces*), do których zalicza się: względnie złe warunki życia, niski poziom dochodów, ograniczoną ofertę lokalnego rynku pracy i związane z nim małe możliwości awansu zawodowego oraz samorealizacji. Inne siły wypychające ze wsi to ciężka, nisko płatna praca w sektorze rolnym oraz utrudniony dostęp do usług publicznych, często o niesatysfakcjonującej jakości (Wojewódzka-Wiewiórska, 2019). W odniesieniu do wsi postulowana jest koncepcja *smart village*. Wyniki badań jej zwolenników sugerują, że sukces obszarów wiejskich – a w efekcie poprawa jakości życia ich mieszkańców – zależy od szybkości wdrożenia tej idei, a także narzędzi, którymi dysponować będą interesariusze tego procesu. Akcentuje się wprawdzie, że koncepcja ta prawdopodobnie nie zapobiegnie starzeniu się społeczeństwa oraz nie powstrzyma depopulacji peryferyjnych obszarów wiejskich, może się jednak stać impulsem do tworzenia narzędzi poprawy jakości życia (Komorowski, Rosa, Kalinowski, 2023).

Od wielu lat podkreśla się konieczność rozwijania wielofunkcyjności rolnictwa jako działania zmierzającego do zróżnicowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Wskazuje się na różne przyczyny wzrostu zainteresowania problematyką wielofunkcyjności obszarów wiejskich. Pierwsza związana jest ze zmniejszającym się ekonomicznym znaczeniem rolnictwa jako miejsca zatrudnienia i uzyskiwania dochodów. Druga dotyczy tego, że na obszarach wiejskich – zajmujących ponad 90% terytorium Polski – znajduje się większość krajowych zasobów przyrody, a także znaczna część zasobów pracy i produkcyjno-materialnych. Racjonalne wykorzystanie tych zasobów jest ważne z perspektywy ogółu społeczeństwa. Ponadto zmieniające się funkcje wsi wymagają nowego sposobu wspierania ich rozwoju (Wilkin, 2011).

W prowadzonych analizach kładzie się nacisk na to, że rozwój gospodarczy nie zachodzi w oderwaniu od rozwoju społecznego. Współistnienie obu tych elementów składowych zostało już udokumentowane w prowadzonych wcześniej badaniach (Rosner, Stanny, 2007). Dokonujący się więc na obszarach wiejskich rozwój ekonomiczny oznacza również postęp w wymiarze społecznym, co pozytywnie przekłada się na percepcję jakości życia.

W edycji z 2024 r. ukazującego się cyklicznie opracowania *Raport o stanie wsi* (Poczta, Hałasiewicz, 2024) zapisano, że celem rozwoju obszarów wiejskich jest powstanie takich struktur gospodarczych i społecznych w środowisku lokalnym, które będą w stanie generować godziwe dochody mieszkańców i nie prowadzić do niekorzystnych zjawisk (jak np. przeludnienie agrarne, depopulacja, bezrobocie, ubóstwo). Tak sformułowany cel oprócz kreowania spójnej wizji rozwoju zakłada przeciwstawianie się negatywnym konsekwencjom przemian rynkowych. Uwzględniając tak wiele różnych aspektów, osiągnięcie tego zamierzenia nie jest możliwe za pomocą jednego, uniwersalnego modelu, gdyż ścieżki rozwoju struktur lokalnych są bardzo różne (Stanny, 2012).

W tym kontekście zasadne staje się poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak członkostwo Polski w strukturach Unii Europejskiej (UE) oddziałuje na przemiany dokonujące się na obszarach wiejskich. Ponad 20 lat obecności Polski w UE i związane z tym wdrażanie w krajowej polityce gospodarczej i społecznej wielu rozwiązań wspólnotowych dają wystarczający asumpt do próby podejmowania takich ocen. Kompleksowa ocena przemian zachodzących na obszarach wiejskich jest procesem skomplikowanym i wieloaspektowym, przekraczającym ramy standardowego artykułu naukowego. Z tego względu w niniejszym opracowaniu podjęto próbę wskazania, jak dokonujące się od 2004 r. przemiany na wsi oceniają osoby posiadające stały kontakt ze środowiskiem rolniczym oraz duże doświadczenie szczególnie w obszarze wykorzystywania środków finansowych wdrażanych w ramach kolejnych perspektyw budżetowych Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) – czyli doradcy rolni.

2. Uwagi metodyczne

Głównym celem opracowania była ocena przemian dokonujących się na obszarach wiejskich i w rolnictwie w Polsce, w okresie po przystąpieniu kraju do UE 1 maja 2004 r. Oceny tej dokonano na podstawie przeglądu i krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz opinii wyrażonych przez pracowników publicznych i prywatnych podmiotów świadczących szeroko pojęte usługi doradcze dla właścicieli gospodarstw rolnych oraz podmiotów agrobiznesu. Były to osoby reprezentujące następujące instytucje: wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego, prywatne doradztwo rolnicze, samorząd terytorialny, Centrum Doradztwa Rolniczego oraz izby rolnicze. Badania zostały przeprowadzone w 2022 r., a objęto nimi doradców rolnych z ośmiu polskich województw: lubelskiego, łódzkiego, małopolskiego, mazowieckiego, opolskiego, podkarpackiego, śląskiego i świętokrzyskiego.

Dobór doradców do badań ankietowych przeprowadzono w sposób celowy. W roku akademickim 2021/2022 na Wydziale Rolniczo-Ekonomicznym Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie prowadzone były studia podyplomowe: ekonomika gospodarstwa rolnego¹. Badania ankietowe przeprowadzono wśród podmiotów szeroko pojętego doradztwa, z województw, do których wysłane zostały informacje na etapie rekrutacji na studia podyplomowe (tabela 1). Ponad połowę ankietowanych stanowili doradcy z województwa małopolskiego (56,08%). Zarówno z województwa śląskiego, jak i świętokrzyskiego pochodziło po 10% respondentów. Najmniej licznie reprezentowane były województwa łódzkie, podkarpackie oraz lubelskie (ankietowani z tych regionów stanowili odpowiednio 1,35%, 3,38% i 4,05% ogółu badanych). Biorąc pod uwagę miejsce zatrudnienia, ponad 3/4 badanych stanowili przedstawiciele publicznego doradztwa rolniczego, natomiast równy odsetek należał do prywatnego doradztwa oraz izb rolniczych (w obu przypadkach 8,78%) (tabela 2).

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety internetowej, opracowany w sposób celowy zgodnie z założeniami wynikającymi z problemu badawczego. Proces jego konstrukcji rozpoczął się od operacjonalizacji zmiennych teoretycznych, które zostały przekształcone w mierzalne wskaźniki w formie pytań ankietowych. Narzędzie badawcze podzielono na dwie części. Na początku umieszczono pytania charakteryzujące respondenta. Następnie znalazły się tu pytania zasadnicze odnoszące się do kluczowych zmiennych badawczych. W badaniu zastosowano głównie pytania zamknięte oraz półotwarte. Tego rodzaju podejście umożliwiło standaryzację odpowiedzi oraz ich ilościową analizę. Jedno pytanie miało charakter otwarty, co pozwoliło respondentom na doprecyzowanie odpowiedzi. Podczas

¹ Studia były współfinansowane przez UE ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

konstruowania kwestionariusza zwrócono szczególną uwagę na jasność i jednoznaczność sformułowań, unikanie pytań sugerujących oraz dostosowanie języka do poziomu odbiorców. Narzędzie zostało poddane wstępnemu pilotażowi w celu weryfikacji jego zrozumiałości oraz poprawności konstrukcyjnej.

Kwestionariusze ankiet rozesłano do doradców rolnych znajdujących się w bazie danych publikowanej przez Centrum Doradztwa Rolniczego (CDR, b.d.) rozbudowanej o bazę danych adresowych ekspertów stworzoną na potrzeby realizacji studiów podyplomowych „ekonomika gospodarstwa rolnego”. Łącznie otrzymano zwrot od 152 osób, spośród których wykluczono cztery ankiety ze względu na niekompletność danych. Respondenci mieli zróżnicowany staż pracy w doradztwie (tabela 3). Najliczniej reprezentowane były grupy pracujące od 4 do 10 oraz od 16 do 25 lat w doradztwie – było to odpowiednio po 23,65% badanych. Osoby zatrudnione najkrócej (do 3 lat) stanowiły 14,19% ogółu badanych.

W opracowaniu wykorzystano proste metody statystyki opisowej, metody graficzne (tabele) i opisowe w celu przedstawienia uzyskanych wyników.

3. Ekonomiczne, społeczne i środowiskowe uwarunkowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Rozwój jest wielowymiarowym procesem prowadzącym do pozytywnych zmian w całym systemie ekonomicznym i społecznym. Obejmuje on poza przyrostem dochodu narodowego oraz zmianami w zakresie wolumenu i wartości produkcji, również przeobrażenia instytucjonalne, społeczne oraz administracyjne (Kozak, 2001). Taki sposób pojmowania rozwoju jednoznacznie wiąże go z zachodzącymi zmianami strukturalnymi w całej gospodarce narodowej, lecz także w poszczególnych jej sektorach. Tempo tych przemian strukturalnych pozostaje skorelowane z dynamiką procesów rozwojowych. Duże zmiany strukturalne z reguły towarzyszą wysokiej dynamice rozwoju, natomiast gdy dynamika przemian jest niska, wpływa to hamująco na procesy strukturalnych przemian gospodarczych (Klamut, 2006).

Dzięki swoim powiązaniom z wieloma sektorami gospodarki narodowej agrobiznes podlega zmianom dostosowującym go do efektywnego współdziałania z podmiotami krajowej i międzynarodowej ekonomii. Konieczność i nieuchronność zmian w polskim agrobiznesie wynikała m.in. z dużych zapóźnień rozwojowych, jakich doświadczał ten sektor gospodarki w okresie gospodarki centralnie planowanej oraz po transformacji ustrojowej. Brak istotnych przemian mógłby bowiem trwale zdystansować ten sektor i sprawić, że utraciłby możliwości konkurencyjności na wspólnym rynku europejskim oraz w coraz mocniej globalizującym się świecie.

Przeprowadzone przez zespół naukowców z Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu badania pokazują, że w Europie Środkowo-Wschodniej dokonują się

procesy modernizacyjne w zakresie produkcji żywności oraz tworzenia nowoczesnego agrobiznesu (Mrówczyńska-Kamińska, Szuba-Barańska, Poczta, 2021). Przemiany te mają jednak charakter ewolucyjny, co sprawia, że dystans dzielący kraje Europy Środkowo-Wschodniej od państw UE-15 nadal pozostaje znaczący. Skala różnic dzieląca te kraje od państw tworzących UE od dawna uzasadnia celowość wspomagania agrobiznesu państw Europy Środkowo-Wschodniej prorozwojowymi środkami publicznymi, w tym środkami w ramach WPR, nakierowanymi jednak przede wszystkim na wywoływanie pożądanych efektów alokacyjnych i efektywnościowych.

Pozytywnym aspektem zachodzących przemian jest zmniejszanie się liczby osób zatrudnionych w rolnictwie w Europie Środkowo-Wschodniej. Zwraca się uwagę na fakt, że większą dynamikę osiągnięto w tym zakresie po przystąpieniu do UE. Pogłębione badania dowodzą, iż zmniejsza się udział zatrudnionych w rolnictwie na korzyść pozostałych sektorów tworzących agrobiznes (wytwarzanie środków produkcji oraz przetwórstwo i dystrybucja żywności). W sektorze agrobiznesu państw Europy Środkowo-Wschodniej zwiększa się też efektywność wytwarzania oraz – co szczególnie istotne – następuje zwiększenie wydajności pracy (Szuba-Barańska, Poczta, Mrówczyńska-Kamińska, 2020). Zachodzące przemiany umożliwiły obniżenie udziału PKB wytwarzanego w rolnictwie w tym regionie w latach 1990–2016 z ok. 9% do 2,5% (Baer-Nawrocka, 2016). W Polsce zgodnie z danymi pochodzącymi z powszechnych spisów rolnych udział ten zmalał z 4,5% w 2004 do 2,2% w 2021 r. W tym samym czasie odsetek pracujących w rolnictwie zmniejszył się tu z 15,6% do 9,8% (Poczta, Hałasiewicz, 2024; PSR, 2020).

Przemiany zachodzące w agrobiznesie i na obszarach wiejskich w dużej mierze wynikają z realizowanej polityki gospodarczej. Po przystąpieniu do struktur UE w 2004 r. polska wieś znacząco się zmieniła, a kluczowymi procesami były tu dezagraryzacja i wzrost wielofunkcyjności (Śleszyński, 2024). Obecne od lat na obszarach wiejskich problemy demograficzne przejawiające się m.in. poprzez procesy depopulacji zachodzące zwłaszcza na peryferiach, a także nowe kwestie związane z transformacją energetyczną, tworzą kolejne wyzwania przed polityką rozwoju obszarów wiejskich. Nie można zapominać o uwarunkowaniach przyrodniczych produkcji rolnej. Podlegają one silnym wpływom i modyfikacjom ze strony coraz gwałtowniejszych zjawisk pogodowych będących efektem zmian klimatycznych. Polski agrobiznes potrzebować będzie nowych rozwiązań także w tym zakresie, a pierwsza bariera w ich wdrażaniu to przekonanie producentów rolnych o nieuchronności zachodzących zmian oraz zasadności wprowadzania oddolnych, indywidualnych działań.

Mimo że kluczowe cele WPR nie zmieniały się zasadniczo od wielu lat jej realizacji, to kolejne reformy tej polityki oraz wdrażane zmiany stawały się odpowiedzią

na doświadczenia związane z jej dotychczasowym instrumentarium, a także problemy, które towarzyszyły jej realizacji. W wielu przypadkach starano się też dostosowywać konkretne instrumenty WPR do pojawiających się wyzwań związanych z funkcjonowaniem rolnictwa i jego otoczenia w zmieniających się uwarunkowaniach rynkowych (Wieliczko, 2015). W ślad za tym zmieniała się również struktura wydatków na rolnictwo we wspólnotowym budżecie, co oznaczało zróżnicowany podział alokowanych funduszy pomiędzy tzw. filarami WPR.

W momencie, gdy Polska z innymi dziewięcioma krajami wstępowała w struktury UE zmieniano dominującą narrację dotyczącą dotychczasowych założeń polityki spójności. Z polityki redystrybucyjnej była ona przekształcana w działania, których nadrzędnym celem stawały się efektywność oraz konkurencyjność (Mróz, 2024). Poza dążeniem do zwiększenia spójności społecznej i ekonomicznej w coraz większym stopniu zaczęto w polityce spójności akcentować poglądy związane z neo-liberalnym modelem wzrostu i innowacji (Stanny, Mróz, 2024). Przeprowadzane „w tym duchu” reformy polityki spójności nie pozostawały bez wpływu na kształt programów operacyjnych, w ramach których wdrażano instrumenty polityki strukturalnej UE w Polsce.

W dokumentach służących programowaniu polityki rolnej na lata 2021–2027 mocniej zaakcentowano kwestie środowiskowe. Podkreślono bowiem, że rolnictwo wykorzystuje w procesach produkcyjnych ok. 40% zasobów ziemi oraz ok. 70% zasobów słodkiej wody, a ponadto jest odpowiedzialne za ponad 20% światowej emisji gazów cieplarnianych (European Court of Auditors, 2017). Obecnie wdrażane instrumenty polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich często warunkują otrzymanie wsparcia finansowego spełnianiem określonych wymogów środowiskowo-klimatycznych.

Realizacja wymagań niezbędnych do uzyskania wsparcia w ramach polityki rolnej w podmiotach działających na obszarach wiejskich nie jest procesem łatwym. Sprzyjać ma to kierowaniu środków do jednostek, które rzeczywiście potrzebują pomocy i spełniają warunki do jej uzyskania. Obie te kwestie są jednak mocno kontrowersyjne. Nietrudno bowiem dostrzec wątpliwości dotyczące nie tylko celowości wykorzystania środków unijnych, lecz także tego, kto jest beneficjentem wsparcia (Sroka, 2018).

Warto przyrzeć się opiniom osób mających duże doświadczenie w pracy z występującymi na obszarach wiejskich problemami, którymi bez wątpienia są doradcy rolni. Analiza ich wypowiedzi umożliwi ocenę tych procesów dokonaną z jednej strony z pozycji eksperckiej, a z drugiej – co równie ważne – mającej cechy obserwacji uczestniczącej ze względu na bliskość i częstotliwość kontaktów pomiędzy rolnikami a doradcami. Będzie to stanowiło swoistą próbę podsumowania dwóch dekad polskiego rolnictwa w UE. Ten bilans korzyści i wyzwań ma potencjał, aby

stać się przyczynkiem do ewaluacji prowadzonej polityki wspierania wsi i rolnictwa, a analiza krytyczna pozwoli lepiej alokować środki publiczne w przyszłości.

4. Znaczenie doradztwa w rozwoju obszarów wiejskich

Doradztwo rolnicze jest jednym z ważniejszych działań wspierających aktywność społeczno-gospodarczą na obszarach wiejskich, na terenie których wciąż jeszcze aktywnie działają gospodarstwa rolne. Postępująca deprecjacja funkcji rolniczych wsi powoduje, że produkcja żywności staje się zajęciem realizowanym przez nieliczną grupę mieszkańców wsi, co wcale nie oznacza, iż jest to zajęcie marginalne. Specjalizacja gospodarstw rolnych skutkuje powstawaniem jednostek prowadzonych przez wysokiej klasy specjalistów, z których część skupia się tylko na prowadzeniu gospodarstwa rolnego, część zaś łączy aktywność zawodową z pracą na roli. Dla obu tych grup ważne jest korzystanie ze wsparcia podmiotów doradczych, gdyż bez fachowego doradztwa na rzecz rolników, ale też mieszkańców obszarów wiejskich (Parzonko, 2010), zagrożone mogą być takie aspekty życia, jak bezpieczeństwo żywnościowe czy ochrona środowiska i jego bioróżnorodności. Zmiany modelu prowadzenia gospodarstwa rolnego w Polsce – z podmiotów w większości małych i nieefektywnych ekonomicznie w kierunku gospodarstw towarowych – nie wyeliminowały zapotrzebowania na usługi doradcze, ale dość mocno je ograniczyły. Zmieniła się także struktura potrzeb zgłaszanych przez producentów rolnych w zakresie fachowego poradnictwa, co widoczne jest nie tylko w przypadku rolników w Polsce, ale też w innych krajach UE (Balezantis i in., 2020). Rolnik świadomy swoich możliwości, lecz także braków, nie obawia się sięgnąć po wsparcie doradcze na różnych etapach prowadzenia działalności, ale czyni to coraz częściej w związku z często skomplikowaną procedurą składania dokumentów o zewnętrzne wsparcie finansowe, a nie ze względu na konieczność uzupełnienia wiedzy w zakresie stosowanych technologii w produkcji rolniczej (Andrýsková, Foltýnek, 2006). W związku z tym ciężar interpretacji pojęcia doradcy rolnego powinien wskazywać, że „rolny” dotyczy podmiotu, któremu świadczy się usługi doradcze (gospodarstwo rolne, podmiot działający w otoczeniu rolnictwa), a nie samego rodzaju świadczonych porad.

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu następca przejmujący gospodarstwo rolne postrzegany był jako najsłabszy, najmniej zdolny, mający potencjalnie najwięcej problemów z odnalezieniem się na rynku pracy. Obecnie rolnicy to przedsiębiorcy, dla których kategorie ekonomiczne są dominującą przesłanką podejmowania decyzji produkcyjnych. Chociaż w praktyce nie nazywa się ich właścicielami firm, często w takiej roli występują, zarządzając znacznym majątkiem oraz zasobami siły roboczej. Kalkulują oni różne możliwości, porównują opcje, ale przede wszystkim

wiedzą, że to odpowiednio przygotowany doradca jest im w stanie pomóc osiągnąć wymierne korzyści ekonomiczne. Stąd nie do przecenienia jest dostępność usług doradczych na obszarach wiejskich. Podmioty świadczące usługi doradcze wychodzą tym potrzebom naprzeciw, gdyż specjalizacja firm doradczych postępuje. Model dominacji publicznych podmiotów doradczych jest zagrożony, a w coraz większym stopniu swoje usługi oferują firmy prywatne – obecnie ich liczbę szacuje się w Polsce na ok. 300 (Laskowski, 2025).

Doradztwo rolnicze w Polsce ma charakter publiczno-prawny. Obejmuje zarówno podmioty, których funkcjonowanie jest finansowane z budżetu państwa, jak i prywatne. Doradztwo publiczne opiera się na ośrodkach doradczych zorganizowanych na szczeblu wojewódzkim, mających swoje biura w poszczególnych województwach. Do publicznych instytucji świadczących usługi doradcze należą także organy samorządu rolniczego, czyli izby rolnicze, które działają w poszczególnych województwach i mają swoje przedstawicielstwa w części powiatów (Laskowski, 2021). Instytucja publiczna odpowiedzialna za kształcenie doradców to Centrum Doradztwa Rolniczego (CDR). Oprócz wymienionych grup usługi doradcze dla rolników świadczą także pracownicy instytutów badawczych, uczelni przyrodniczych, banków współpracujących z rolnikami. Podmioty prywatne oferują różnorodne usługi doradcze w zakresie organizacji i technologii produkcji, większość z nich skupia się jednak na fachowym doradztwie finansowym oraz prowadzeniu dokumentacji na zlecenie rolników. Do grupy podmiotów prywatnych zalicza się m.in. różnego rodzaju organizacje i związki branżowe, które prowadzą doradztwo powiązane z profilem realizowanej działalności. Duże znaczenie dla rolników mają także doradcy zatrudnieni przez podmioty handlowe dostarczające rolnikom środki do produkcji rolnej. W przypadku tych podmiotów usługi doradcze związane są ze specyfiką oferowanych produktów.

Doradztwo coraz częściej oznacza dla rolnika korzystanie ze wsparcia jednostek działających komercyjnie. Publiczne podmioty – w tym przede wszystkim ośrodki doradztwa rolniczego (ODR) – muszą konkurować z firmami prywatnymi, często posiadającymi lepsze zaplecze techniczne, kadrowe czy badawcze do prowadzenia działalności doradczej. Znalazło to odzwierciedlenie m.in. w malejącej liczbie pracowników wojewódzkich ODR-ów – z 5850 w 1992, do 3668 w 2020 r. – przy jednoczesnym wzroście zatrudnienia w prywatnych podmiotach doradczych. Polskie doradztwo ewoluuje w kierunku modelu publiczno-prywatnego, obecnego już od wielu lat na terenie krajów UE (MRiRW, 2021; Wawrzyniak, 2021).

Niewątpliwym atutem doradztwa publicznego jest wieloletnia tradycja współpracy z rolnikami oraz zaufanie, jakim podmioty państwowe cieszą się wśród rolników. Często doradcy rolni traktowani są przez rolników jako jednostki stanowiące pewien pomost pomiędzy nimi, szczeblem lokalnym a szczeblem centralnym.

W tym ujęciu wiąże się z tymi doradcami nadzieje, że głos rolnika dotrze do odpowiedniego grona osób, a postulowane działania nie pozostaną bez rozpatrzenia (Staniszewski, 2014). Z kolei podmioty prywatne postrzegane są jako bardziej przydatne w udzielaniu porad związanych z finansowaniem działalności rolniczej i jako lepiej dostosowane do zaspokajania potrzeb rolników (Baer-Nawrocka, Sadowski, Wigier, 2024; Ingram i in., 2022).

5. Opinie doradców o zmianach w rolnictwie i na obszarach wiejskich po akcesji Polski do UE

Doradcy rolni mają szeroką wiedzę w zakresie praktycznych i teoretycznych aspektów prowadzenia działalności na obszarach wiejskich. Ich doświadczenie oraz kompetencje wspierają mieszkańców obszarów wiejskich – w tym rolników – w prowadzeniu różnego typu aktywności. Szczególnie ważne jest jednak doświadczenie tej grupy zawodowej w zakresie praktycznego wdrażania instrumentów wsparcia rolnictwa w ramach WPR oraz dzielenie się wiedzą w tym zakresie. Doradcy, spotykając się na co dzień z rolnikami, są w stanie najpełniej ocenić, czy realizowana obecnie polityka jest właściwa, jakie są jej wymierne efekty oraz w jakich aspektach pojawiają się największe problemy. Przekazywane przez nich informacje pozwalają także na płynne reagowanie oraz na lepsze dostosowywanie oferty kierowanej do aktywnych członków lokalnych społeczności w zakresie wsparcia ich działalności.

Prowadzone przez innych autorów analizy wykazały, że integracja Polski z UE przyniosła rolnictwu korzyści, m.in.: stabilną, wzrostową tendencję produkcji rolnej i wzmocnienie powiązań gospodarstw rolnych z rynkiem, zwiększenie dochodów producentów rolnych oraz wzrost wolumenu i zmianę struktury geograficznej polskiego handlu produktami rolno-spożywczymi po przyjęciu Wspólnej Polityki Handlowej UE (Poczta, 2023; Smędzik-Ambroży, Sapa, 2019). Jednocześnie warto odnotować niepokojący fakt, że poprawa dochodów nastąpiła głównie dzięki dopłatom otrzymywanym przez producentów rolnych. Takie uzależnienie gospodarstw rolnych od uzyskiwanych dopłat nie daje powodów do optymizmu w odniesieniu do trwałości ich funkcjonowania. Stan ten niepokoi nawet w sytuacji, gdy płatności te są postrzegane jako rekompensata za usługi nieprodukcyjne świadczone przez rolnictwo jako realizacja tzw. pozakomercyjnych funkcji tego sektora gospodarki narodowej (Pawlak, Poczta, 2025).

W ramach badań prowadzonych na potrzeby niniejszego opracowania zadano respondentom wiele pytań dotyczących ich opinii na temat tego, czy dostrzegają oni pozytywne oraz negatywne zmiany na obszarach wiejskich oraz w rolnictwie polskim po przystąpieniu Polski do UE. Ponieważ horyzont czasowy, do którego odnosiły się pytania, był odległy (ponad 20 lat funkcjonowania polskiego rolnictwa

i obszarów wiejskich w strukturach unijnych), analizy uzyskanych odpowiedzi dokonano w podziale respondentów na staż pracy w doradztwie. Uznano, że takie ujęcie pozwoli najlepiej uchwycić różnice w ocenie zmian na obszarach wiejskich i w rolnictwie z punktu widzenia osób zaangażowanych w pracę w doradztwie.

Pierwsze pytanie dotyczyło pozytywnych zmian na obszarach wiejskich, które dostrzegają doradcy po akcesji Polski do UE. Wśród sześciu zaproponowanych odpowiedzi respondenci mogli wybrać maksymalnie trzy. Doradcy – niezależnie od stażu pracy – wskazywali najczęściej dwie zmiany i były to: dostęp do unijnych instrumentów wsparcia finansowego oraz napływ środków unijnych na rozwój infrastruktury. Wyraźnie przebija się tu finansowy aspekt zmian, który oceniony został jako najważniejszy. Nieco ponad połowa ankietowanych zauważyła pozytywne zmiany przejawiające się w poprawie sytuacji dochodowej i jakości życia mieszkańców wsi. Najbardziej wskazywaną przez respondentów ogółem pozytywną zmianą było ustabilizowanie narzędzi dedykowanych dla wsparcia rozwoju obszarów wiejskich – taką odpowiedź wybrało 14,19% badanych. Analiza odpowiedzi dla poszczególnych grup doradców wykazała podobną tendencję, przy czym tylko w grupie osób zatrudnionych w doradztwie od 4 do 10 lat najbardziej wskazywaną zmianą było przyspieszenie transformacji przemysłu rolno-spożywczego (tabela 4). Żaden z respondentów nie wskazał własnej propozycji odpowiedzi na to pytanie.

Uzupełnieniem pytania o pozytywne zmiany na obszarach wiejskich było pytanie dotyczące zmian negatywnych (tabela 5). Tutaj również respondenci mogli wskazać maksymalnie trzy odpowiedzi. Wszystkie osoby zatrudnione w doradztwie krócej niż 25 lat wskazały na problem inwestycji realizowanych w dziedzinach, które nie mają perspektyw rozwojowych na wsi, co wprost można interpretować jako nietrafny dobór sposobów kierowania wsparcia finansowego. Z kolei osoby z najdłuższym stażem pracy w doradztwie zwróciły uwagę na pogłębianie się dysproporcji pomiędzy zachodnią a wschodnią częścią kraju w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Problem nierównomierności rozwoju gospodarczego wschodniej i zachodniej Polski obserwować można już od okresu, gdy kraj znajdował się pod zaborami (Kraska, Kot, 2021). Szczególnie podkreśla się dysproporcje rosnące od początku lat 90. XX w., a jako przyczynę tego stanu rzeczy wielu autorów wskazuje m.in. wysoki udział mało efektywnego rolnictwa w gospodarce regionów Polski Wschodniej.

Interesujące są odpowiedzi dotyczące zmian o charakterze negatywnym, uzupełnione przez respondentów poza katalogiem proponowanych odpowiedzi. Część osób nawiązała do zmiany krajobrazu rolniczego obszarów wiejskich będącej skutkiem malejącej liczby gospodarstw rolnych – szczególnie małych gospodarstw rolnych – oraz poszukiwaniem przez osoby odchodzące z rolnictwa atrakcyjniejszego miejsca zatrudnienia. Ciekawe są także wskazania dotyczące przemian w warstwie

społecznej obszarów wiejskich – doradcy podnosili bowiem problem zacierania się różnic kulturowych, obyczajów, tradycji oraz odrębności narodowej. Negatywną konsekwencją zmian na obszarach wiejskich po przystąpieniu Polski do UE jest również – w opinii respondentów – biurokratyzacja wielu dziedzin życia.

Odrębną kwestią w pytaniach kierowanych do doradców rolnych były pozytywne zmiany w rolnictwie po akcesji Polski do UE. Zauważalny jest relatywnie duży poziom zbieżności respondentów w udzielaniu odpowiedzi na to pytanie (tabela 6). Niezależnie od stażu pracy w doradztwie najczęściej wybierali oni odpowiedź: „dostęp do unijnych instrumentów wsparcia finansowego rolnictwa”, na drugim miejscu znalazło się wskazanie: „otwarcie rynków UE na polskie produkty”, a na trzecim: „napływ środków unijnych na rozwój infrastruktury”. Warto zaznaczyć, że wszystkie te wypowiedzi wskazują na związek z finansowymi korzyściami funkcjonowania polskiej gospodarki w strukturach unijnych. Dostrzeganie pozytywnych przemian głównie przez pryzmat sytuacji finansowej lub przynajmniej zwiększonej dostępności funduszy mających za zadanie wsparcie rozwojowe jest symptomatyczne w przypadku oceny wielu aspektów członkostwa Polski w UE (Churski, 2014). Doradcy z najdłuższym doświadczeniem najrzadziej jako pozytywną zmianę wskazywali ustabilizowanie narzędzi polityki rolnej, co zwraca uwagę na problemy występujące w tym zakresie, a szczególnie cenne jest to, że są one dostrzegane z perspektywy wielu lat pracy z rolnikami.

Pytanie dotyczące zmian pozytywnych uzupełniono pytaniem o negatywne zmiany dostrzegane w rolnictwie po 2004 r. Niezależnie od stażu pracy w doradztwie, w każdej z wyodrębnionych grup wśród dwóch najczęściej wskazywanych zmian postrzeganych jako negatywne znalazły się polaryzacja gospodarstw rolnych oraz rosnące koszty produkcji (tabela 7). W tym aspekcie warto jednak zaznaczyć, że w największym stopniu negatywnie polaryzację gospodarstw rolnych oceniali respondenci z regionów: małopolskiego, mazowieckiego, świętokrzyskiego oraz opolskiego. W przypadku trzech pierwszych województw może mieć to uzasadnienie w wadliwej strukturze gospodarstw rolnych w tych regionach, utrzymującej się od długiego czasu (i braku wystarczających bodźców do jej zmiany). Większe zrozumienie dla konieczności różnicowania się gospodarstw rolnych (także pod względem wielkości produkcji) wyrazili zaś pracownicy instytucji otoczenia rolnictwa z województwa śląskiego. Region ten cechuje się bowiem wyższym poziomem profesjonalizacji działalności rolniczej. Poziom akceptacji polaryzacji gospodarstw w grupie pracowników prywatnych firm doradczych ukształtował się na podobnym pułapie, co w grupie respondentów reprezentujących doradztwo publiczne.

Warto przytoczyć odpowiedzi respondentów dotyczące negatywnych zmian, ale wskazane jako inne, spoza przedstawionego im do wyboru katalogu odpowiedzi. Doradcy wskazywali tu m.in. na „zakupy inwestycyjne niewspółmierne do

wielkości gospodarstw”, ograniczanie produkcji (szczególnie zwierzęcej) i poprzez niewłaściwie adresowane wsparcie finansowe przyczynianie się do funkcjonowania gospodarstw „tylko na papierze”, a przez to utrwalania wadliwej struktury agrarnej. Podnoszono problem nadmiernej biurokratyzacji, braku jasności wprowadzanych rozwiązań, nierówności w zakresie interpretacji i sposobów kontroli przepisów dotyczących produkcji rolnej względem innych krajów UE. Część badanych dostrzegła problemy związane ze współpracą producentów z podmiotami przetwórstwa rolno-spożywczego, wskazując na utrudnienia w dostępie do rynków zbytu (np. wysokie bariery wejścia, zbyt mała skala produkcji, mała siła przetargowa rolników w obszarze ustalania warunków współpracy) oraz przejmowanie, a w wielu przypadkach także likwidację, podmiotów zajmujących się przetwórstwem surowców pochodzenia rolniczego (np. cukrowni, ubojni).

6. Dyskusja

Analizując zmiany na obszarach wiejskich oraz w samym rolnictwie, można pokusić się o pytania: czy rozwój rolnictwa nadąża za rozwojem obszarów wiejskich oraz jak w tym problemie lokuje się wsparcie kierowane ze strony instrumentów oferowanych przez UE. Można również poddać pod dyskusję to, jak opinie na ten temat – pozyskane w trakcie badań ankietowych z doradcami rolnymi – wyglądają w konfrontacji z opiniami i doświadczeniami innych interesariuszy rozwoju obszarów wiejskich. Pomoc finansowa płynąca w ramach I i II filaru WPR w poprzednich okresach programowania ewoluowała od wsparcia wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich przez poprawę konkurencyjności sektora rolnego, stanu środowiska naturalnego i obszarów wiejskich oraz poprawę jakości życia na obszarach wiejskich i zróżnicowanie gospodarki wiejskiej (WPR 2007–2013), do zrównoważonego podejścia do zarządzania zasobami naturalnymi, działania w sferze klimatu oraz zrównoważonego rozwoju terytorialnego obszarów wiejskich (2014–2020 oraz 2021–2022) (KE, b.d.).

Obszary wiejskie w Polsce (i nie tylko) charakteryzują zachodzące dynamicznie procesy deruralizacji, dezagraryzacji i deproduktywizacji (w tym deanimalizacji), które z odmiennym natężeniem obecne są w różnych regionach kraju w zależności od poziomu ich rozwoju społeczno-gospodarczego (Musiał, Krawczyk, 2022; Zegar, 2018). W Polsce w okresie pomiędzy dwoma ostatnimi powszechnymi spisami rolnymi (2010–2020) o ok. 25% wzrosła liczba gospodarstw prowadzących wyłącznie produkcję roślinną. W tym samym czasie o ok. 1/3 spadła liczba gospodarstw deklarujących prowadzenie produkcji mieszanej (PSR, 2020). Problem porzucania ziemi rolniczej i zaprzestawania produkcji rolnej jako skutek wdrażania narzędzi WPR nie jest zagadnieniem nowym (Ortyl, Kasprzyk, 2022; Ortyl, Kasprzyk,

Jadczyzyn, 2024). Rolnicy znajdują się pod stałą presją podnoszenia efektywności swojej działalności, przy jednoczesnym dążeniu do produkcji w sposób zrównoważony i oczekiwaniach dotyczących wysokich parametrów jakościowych wytwarzanych przez nich produktów. Jednak pomagają im w tym zakresie instrumenty wsparcia finansowego stosowane w ramach WPR – co zostało zauważone przez ankietowanych doradców. Osiągana dzięki temu wyższa dochodowość gospodarstw rolnych w Polsce jest widoczna w szczególności w zmniejszającym się dysparytecie dochodowym rolników względem innych grup społecznych (Kata, Wosiek, 2023). Niemniej jednak zmiany zachodzące na terenach wiejskich nie mają jednolitego charakteru na całym ich obszarze, chociaż – jak wskazują wybrani autorzy – kraje mające już długi staż członkostwa po latach skupiania się na dążeniu do wzrostu gospodarczego przesunęły ciężar swojej aktywności na rozwój zrównoważony, w tym dążenie do zmniejszania dysproporcji regionalnych (Bachtler, Begg, 2018). Nierówności w rozwoju poszczególnych części kraju to problem, który po akcesji pojawił się nie tylko w Polsce (podział na Polskę Wschodnią i Zachodnią), lecz także w innych krajach, czego przykładem może być np. Rumunia (Goschin, 2014).

Kolejny wskazany przez ankietowanych problem – polaryzacji gospodarstw rolnych – wpisuje się w publikowane już w tym zakresie doniesienia (Hornowski, Parzonko, 2023; Wojewodziec, Paluch, Martynowicz, 2023). Następuje intensyfikacja i zwiększanie skali produkcji w części gospodarstw rolnych, która koresponduje z niewielkim, ale jednak spadkiem udziału gospodarstw najmniejszych pod względem obszarowym, bardzo często niezajmujących się już żadną produkcją rolną. W literaturze kładzie się nacisk na to, że w krajowym rolnictwie występują duże dysproporcje w strukturach wytwórczych widoczne w ujęciu terytorialnym. Zjawisko regionalnej polaryzacji gospodarstw w Polsce jest o tyle ważne, iż wskazuje na występujące regionalne różnice w aspekcie przyszłych przemian struktury agrarnej w Polsce (Baer-Nawrocka, Poczta, 2020). Pozytywna jest również odnotowana w dłuższym okresie stabilna tendencja wzrostu produkcji rolnej, a także wzmacniania powiązań kontraktowych gospodarstw z rynkami rolnymi (Poczta, Hałasiewicz, 2024).

Przywoływane już wcześniej procesy deruralizacji, dezagraryzacji i deprodukttywizacji (w tym deanimalizacji) widoczne są także w krajobrazie rolniczym, przy czym – jak wskazuje część autorów – dezagraryzacji towarzyszy zwykle wzrost wielofunkcyjności obszarów wiejskich (Śleszyński, 2024), co odczytywać należy jako zmianę pozytywną.

W przeprowadzonym na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi badaniu ankietowym „Polska wieś i rolnictwo 2022” wskazano na poczucie bezpieczeństwa oraz dostęp do urządzeń infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej jako podstawowe czynniki kształtujące zadowolenie z miejsca zamieszkania.

Równocześnie wśród powodów niezadowolenia z miejsca zamieszkiwania i chęci jego zmiany respondenci wskazali słaby dostęp do usług publicznych (np. brak możliwości poprawy poziomu wykształcenia, ograniczony dostęp do opieki zdrowotnej, pozarolniczych miejsc pracy czy możliwości korzystania z komunikacji zbiorowej). Warto wspomnieć, że przyczyny te są zgłaszane od wielu lat i wskazują na konieczność podejmowania działań rozwiązujących wskazane problemy rozwojowe (Dudek, Drygas, 2023).

Refleksje uczestniczących w badaniach ankietowych doradców rolnych na temat zmian w rolnictwie i obszarach wiejskich po akcesji do UE nie są odosobnione (Jambor, Gorton, 2025). Podobne problemy, lecz także kierunki przemian postulowane i opisywane są w literaturze (Pawlak, Poczta, 2025). Wydaje się, iż kwestią ważną, a pominiętą w opiniach doradców, jest wpływ zmian klimatycznych na sytuację producentów rolnych. Ten aspekt może być jednym z postulowanych kierunków prowadzenia kolejnych badań w tym obszarze.

7. Podsumowanie

Członkostwo Polski w UE spowodowało szereg zmian w funkcjonowaniu wielu dziedzin krajowej gospodarki. Konieczność dostosowania do działania w ramach reguł jednolitego, wspólnotowego rynku stanowiła wyzwanie dla większości podmiotów gospodarczych. Pewną szansę na przeprowadzenie przygotowań stanowił okres przedakcesyjny, w którym krajowe podmioty ekonomiczne mogły skonfrontować się z regulacjami, które w pełni miały zacząć obowiązywać od 1 maja 2004 r.

Szczególnie wiele obaw wiązano wówczas z funkcjonowaniem polskiego rolnictwa i przemysłu spożywczego w warunkach jednolitego rynku. Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych, mała skala produkcji i niska efektywność stanowiły spore wyzwanie. Dokonujące się jednak w tym sektorze gospodarki oraz na obszarach wiejskich przemiany – będące rezultatem zarówno integracji europejskiej, jak i naturalnej konsekwencji przemian po transformacji ustrojowej – spowodowały istotne zmiany w postrzeganiu rolnictwa i wsi. Zachodzące przemiany prowadzą do stopniowej polaryzacji gospodarstw rolnych. Sukcesywnie, choć powoli, zwiększa się liczebność podmiotów prowadzących produkcję towarową. Rośnie również grupa gospodarstw, szczególnie najmniejszych, które ograniczyły lub zaniechały produkcji rolniczej.

Doradcy mający bezpośrednie doświadczenie pracy z rolnikami zauważyli ten proces polaryzacji. Jednocześnie wyraźnie pozytywnie ocenili dostępność wspólnotowych instrumentów finansowych wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich. Zaakcentowano również otwarcie rynków UE na polskie produkty spożywcze, co wraz z transformacją przemysłu spożywczego pozwoliło na poprawę sytuacji

dochodowej producentów rolnych. Niemniej jednak zdaniem respondentów duża dostępność środków finansowych w niektórych przypadkach prowadzi do nadmiernego inwestowania w dziedziny, które nie mają perspektyw rozwojowych. Zauważono też pogłębianie się dystansu rozwojowego pomiędzy obszarami podlegającymi zjawisku suburbanizacji a pozostałą częścią wsi, szczególnie tych oddalonych od centrów rozwoju. Wprawdzie w zdecydowanej większości dostrzegano i pozytywnie oceniono napływ europejskich środków finansowych na rozwój infrastruktury, natomiast bez uruchomienia endogenicznego potencjału i powstrzymania procesu depopulacji części obszarów wiejskich trudno będzie zapobiec negatywnym procesom i zapewnić zrównoważony rozwój terytorialny. W opiniach doradców pozytywne zmiany zachodzące w środowiskach wiejskich przeważały nad negatywnymi. Warto jednak, wykorzystując doświadczenie pierwszych 20 lat członkostwa w UE, w taki sposób wykorzystywać dostępne obecnie instrumenty polityki strukturalnej, aby przyniosły one jak najlepsze rezultaty wszystkim interesariuszom, zapewniając długotrwałą konkurencyjność obszarom wiejskim.

Tabela 1. Struktura respondentów według województwa, w którym prowadzili aktywność zawodową

Table 1. Structure of respondents by voivodeship in which they were professionally active

Województwo	Liczba	Udział (w %)
Małopolskie	83	56,08
Łódzkie	2	1,35
Lubelskie	6	4,05
Mazowieckie	9	6,08
Opolskie	12	8,11
Podkarpackie	5	3,38
Śląskie	15	10,14
Świętokrzyskie	16	10,81
Razem	148	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 2. Struktura respondentów według rodzaju instytucji, którą reprezentują**Table 2.** Structure of respondents by type of institution they represent

Rodzaj instytucji	Liczba	Udział (w %)
Publiczne doradztwo	116	78,38
Prywatne doradztwo	13	8,78
Samorząd terytorialny	1	0,68
Centrum Doradztwa Rolniczego	4	2,70
Izby rolnicze	13	8,78
Inna	1	0,68
Razem	148	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 3. Struktura respondentów według stażu pracy w doradztwie**Table 3.** Structure of respondents by length of service in consulting

Staż pracy doradcy	Liczba	Udział (w %)
Do 3 lat	21	14,19
4–10 lat	35	23,65
11–15 lat	29	19,59
16–25 lat	35	23,65
Powyżej 25 lat	28	18,92
Razem	148	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 4. Struktura odpowiedzi na pytanie: jakie pozytywne zmiany dostrzega Pan/ Pani na obszarach wiejskich po przystąpieniu Polski do UE? (w %)

Table 4. Structure of responses to the question: what positive changes do you see in rural areas after Poland's accession to the EU? (in %)

Pozytywne zmiany	Staż pracy doradcy w latach					Doradcy razem
	do 3	4–10	11–15	16–25	powyżej 25	
Ustabilizowanie narzędzi dedykowanych dla wsparcia rozwoju obszarów wiejskich	14,29	25,71	6,90	14,29	7,14	14,19
Dostęp do unijnych instrumentów wsparcia finansowego	80,95	91,43	82,76	82,86	92,86	86,49
Przyspieszenie transformacji przemysłu rolno-spożywczego	23,81	14,29	13,79	22,86	14,29	17,57
Napływ środków unijnych na rozwój infrastruktury	80,95	80,00	68,97	77,14	78,57	77,03
Poprawa sytuacji dochodowej mieszkańców wsi	52,38	45,71	58,62	51,43	53,57	52,03
Poprawa jakości życia na terenach wiejskich	42,86	42,86	68,97	51,43	53,57	52,03

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 5. Struktura odpowiedzi na pytanie: jakie negatywne zmiany dostrzega Pan/ Pani na obszarach wiejskich po przystąpieniu Polski do UE? (w %)

Table 5. Structure of responses to the question: what negative changes do you see in rural areas after Poland's accession to the EU? (in %)

Negatywne zmiany	Staż pracy doradcy w latach					Doradcy razem
	do 3	4–10	11–15	16–25	powyżej 25	
„Przejadanie” środków pozyskiwanych na rozwój	47,62	68,57	79,31	71,43	67,86	68,24
Inwestycje w dziedziny, które nie mają perspektyw rozwojowych	95,24	88,57	86,21	85,71	78,57	86,49
Rozwarstwienie terytorialne – korzyści obszarów wiejskich z obrzeży dużych miast	66,67	68,57	68,97	71,43	60,71	67,57

Tabela 5. – cd.**Table 5. – cont.**

Negatywne zmiany	Staż pracy doradcy w latach					Doradcy razem
	do 3	4–10	11–15	16–25	powyżej 25	
Pogłębienie dysproporcji pomiędzy zachodnią i wschodnią częścią kraju	71,43	62,86	48,28	62,86	82,14	64,86
Inne	9,52	11,43	17,24	8,57	10,71	11,49

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 6. Struktura odpowiedzi na pytanie: jakie pozytywne zmiany dostrzega Pan/ Pani w rolnictwie po przystąpieniu Polski do UE? (w %)**Table 6.** Structure of responses to the question: what positive changes do you see in agriculture after Poland's accession to the EU? (in %)

Pozytywne zmiany	Staż pracy doradcy w latach					Doradcy razem
	do 3	4–10	11–15	16–25	powyżej 25	
Ustabilizowanie narzędzi polityki rolnej	19,05	22,86	6,90	11,43	7,14	13,51
Otwarcie rynków UE na polskie produkty	76,19	60,00	58,62	57,14	71,43	63,51
Dostęp do unijnych instrumentów wsparcia finansowego rolnictwa	80,95	88,57	68,97	68,57	82,14	77,70
Przyspieszenie transformacji przemysłu rolno-spożywczego	9,52	20,00	6,90	28,57	21,43	18,24
Napływ środków unijnych na rozwój infrastruktury	42,86	54,29	55,17	51,43	46,43	50,68
Poprawa sytuacji dochodowej producentów rolnych	42,86	34,29	55,17	48,57	35,71	43,24
Poprawa jakości życia producentów rolnych	23,81	20,00	48,28	34,29	35,71	32,43
Inne	4,76	0,00	0,00	0,00	0,00	0,68

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Tabela 7. Struktura odpowiedzi na pytanie: jakie negatywne zmiany dostrzega Pan/ Pani w rolnictwie po przystąpieniu Polski do UE? (w %)**Table 7.** Structure of responses to the question: what negative changes do you see in agriculture after Poland's accession to the EU? (in %)

Negatywne zmiany	Staż pracy doradcy w latach					Doradcy razem
	do 3	4–10	11–15	16–25	powyżej 25	
Zaostrzenie krajowych przepisów dotyczących obrotu ziemią	28,57	31,43	31,03	42,86	35,71	34,46
Spowolniony odpływ zasobów (ziemi, pracy) z małych gospodarstw rolnych	23,81	31,43	20,69	28,57	42,86	29,73
Pogłębianie się podziału na małe i duże gospodarstwa rolne	71,43	54,29	72,41	60,00	60,71	62,84
Restrykcyjne przepisy regulujące kwestie produkcji żywności	42,86	34,29	37,93	42,86	32,14	37,84
Podporządkowanie kwestii produkcji żywności decyzjom organów unijnych	38,10	51,43	41,38	25,71	21,43	35,81
Wzrost konkurencji ze strony produktów unijnych	33,33	34,29	6,90	28,57	28,57	26,35
Wzrost cen środków produkcji	57,14	60,00	72,41	68,57	67,86	65,54
Inne	4,76	2,86	17,24	2,86	10,71	7,43

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Source: own study based on survey results.

Bibliografia

- Andrýsková, J., Foltýnek, T. (2006). Evaluation of the agricultural advisers' knowledge and assessment of the entrance expectations coefficient. *Agricultural Economics*, 52(9), 401–411. <https://doi.org/10.17221/5043-AGRICECON>
- Bachtler, J., Begg, I. (2018). Beyond Brexit: Reshaping policies for regional development in Europe. *Papers in Regional Science*, 97(1), 151–171. <https://doi.org/10.1111/pirs.12351>
- Baer-Nawrocka, A. (2016). The role of agriculture in the national economy of EU countries. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 42(4), 501–510. <https://doi.org/10.17306/JARD.2016.77>
- Baer-Nawrocka, A., Poczta, W. (2020). Struktura polskiego rolnictwa. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.). *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi* (s. 75–94). Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Baer-Nawrocka, A., Sadowski, A., Wigier, M. (2024). Spatial differentiation in the use of rural development programme funds for the environment in Poland for the Periods 2007–2013 and 2014–2020. *Sustainability*, 16(18), 7881. <https://doi.org/10.3390/su16187881>
- Balezantis, T., Ribasauskiene, E., Morkunas, M., Volkov, A., Streimikienė, D., Toma, P. (2020). Young farmers' support under the Common Agricultural Policy and sustainability of rural regions: Evidence from Lithuania. *Land Use Policy*, 94, 104542. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104542>
- CDR (Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie). (b.d.). <https://doradca.cdr.gov.pl/lista.php?dr=rol>
- Churski, P. (2014). Rola funduszy europejskich w realizacji zadań własnych samorządu lokalnego największych miast Polski – doświadczenia pierwszego 10-lecia członkostwa Polski w Unii Europejskiej. W: S. Ciok, K. Janc (red.). *Współczesne wyzwania polityki regionalnej i gospodarki przestrzennej* (s. 25–38). Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Dudek, M., Drygas, M. (2023). „Zmiany zachodzące na obszarach wiejskich i w sektorze rolno-spożywczym na podstawie badań prowadzonych na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi” – sprawozdanie z seminarium. *Wieś i Rolnictwo*, 2(199), 185–194. <https://doi.org/10.53098/wir022023/08>
- European Court of Auditors. (2017). *Greening: A more complex income support scheme, not yet environmentally effective*. Special Report, (21). https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr17_21/sr_greening_en.pdf
- Goschin, Z. (2014). Regional growth in Romania after its accession to EU: A shift-share analysis approach. *Procedia Economics and Finance*, 15, 169–175. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00471-7](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00471-7)
- Hornowski, A., Parzonko, A. (2023). *Rola i kierunki rozwoju drobnych gospodarstw rolniczych w Polsce*. Wydawnictwo SGGW.
- Ingram, J., Mills, J., Black, J.E., Chivers, C.-A., Aznar-Sánchez, J.A., Elsen, A., Frac, M., López-Felices, B., Mayer-Gruner, P., Skaalsveen, K., Stolte, J., Tits, M. (2022). Do agricultural advisory services in Europe have the capacity to support the transition to healthy soils? *Land*, 11(5), 599. <https://doi.org/10.3390/land11050599>
- Jambor, A., Gorton, M. (2025). Twenty years of EU accession: Learning lessons from Central and Eastern European agriculture and rural areas. *Agricultural and Food Economics*, 13(1). <https://doi.org/10.1186/s40100-025-00346-w>
- Kata, R., Wosiek, M. (2023). Skala i determinanty zmienności dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce. *Optimum. Economic Studies*, 4(114), 42–59. <https://doi.org/10.15290/oes.2023.04.114.03>
- KE (Komisja Europejska). (b.d.). *Rozwój obszarów wiejskich*. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/rural-development_pl
- Klamut, M. (2006). Poszukiwanie ścieżki trwałego wzrostu. W: B. Winiarski (red.). *Polityka gospodarcza* (s. 195–208). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Komorowski, Ł., Rosa, A., Kalinowski, S. (2023). Koncepcja *smart villages* – czy to kolejny etap odnowy wsi? *Wieś i Rolnictwo*, 3(200), 187–207. <https://doi.org/10.53098/wir032023/09>
- Kozak, Z. (2001). *Ekonomia zacołowania i rozwoju*. Szkoła Główna Handlowa.

- Kraska, E., Kot, J. (2021). Dysproporcje regionalne w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce w latach 2009–2017. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(4), 94–110. <https://doi.org/10.15611/pn.2021.4.06>
- Laskowski, Ł. (2021). Jak zostać doradcą i prowadzić firmę doradztwa rolniczego? https://www.cdr.gov.pl/images/Brwinow/Ekonomika_i_organizacja/ABC_przed-si%C4%99biorcy_rolnego/Jak_zostac_doradca_i_prowadzic_firme_DR.pdf
- Laskowski, Ł. (2025). Jak zostać doradcą i prowadzić firmę doradztwa rolniczego? https://www.cdr.gov.pl/images/wydawnictwa/2025/Jak_zostac_doradca_2.pdf
- Miklaszewska, A., Marks-Krzyszkowska, M., Starosta, P. (2024). *Rozwój lokalny a polityka mieszkaniowa w gminach wiejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mrówczyńska-Kamińska, A., Szuba-Barańska, E., Poczta, W. (2021). Wyniki produkcyjne oraz efektywność agrobiznesu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. *Ekonomista*, 1, 87–117. <https://doi.org/10.52335/dvqigjykfff3>
- Mróz, A. (2024). Upodmiotowienie obszarów wiejskich w kontekście ewolucji polityki spójności Unii Europejskiej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 26(95), 55–69. <https://doi.org/10.7366/1509499519504>
- MRiRW (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi). (2021). Opis systemu wiedzy i innowacji AKIS. <https://www.gov.pl/attachment/9e6cbf0d-9583-4bca-988e-31d680b10fb3>
- Musiał, K., Krawczyk, W. (red.). (2022). *Problemy rozwoju rolnictwa obszarów górskich wobec wyzwań Europejskiego Zielonego Ładu*. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Wydawnictwo Naukowe Scholar. https://ksow.pl/files/Innowacje/Problemy_rozwoju-epdf.pdf
- Ortyl, B., Kasprzyk, I. (2022). Land abandonment and restoration in the Polish Carpathians after accession to the European Union. *Environmental Science & Policy*, 132, 160–170. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.02.026>
- Ortyl, B., Kasprzyk, I., Jadczyzyn, J. (2024). Trends and drivers of land abandonment in Poland under Common Agricultural Policy. *Land Use Policy*, 147, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2024.107353>
- Parzonko, A.J. (2010). Znaczenie doradztwa rolniczego w przemianach społecznych na obszarach wiejskich. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 12(2), 262–267.
- Pawlak, K., Poczta, W. (2025). Twenty years of Poland's EU membership: What is progress in the agri-food sector? *Agriculture*, 15(1), 49. <https://doi.org/10.3390/agriculture15010049>
- Poczta, W. (2023). Wpływ akcesji Polski do Unii Europejskiej na sytuację rolnictwa i rolników. W: S. Kluza (red.). *Polska w Unii Europejskiej. Bilans korzyści* (s. 91–128). Wydawnictwo Jedność.
- Poczta, W., Hałasiewicz, A. (red.). (2024). *Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi. 20 lat w Unii Europejskiej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- PSR (Powszechny Spis Rolny). (2020). Raport z wyników. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/psr-2020/powszechny-spis-rolny-2020-raport-z-wynikow,4,1.html>
- Rosner, A., Stanny, M. (2007). Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce. W: A. Rosner (red.). *Zróżnicowanie poziomu rozwoju*

- społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian* (s. 47–114). Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Smędzik-Ambroży, K., Sapa, A. (2019). Efficiency and technical progress in agricultural productivity in the European Union. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu = Research Papers of Wrocław University of Economics*, 63(7), 114–126. <https://doi.org/10.15611/pn.2019.7.10>
- Sroka, W. (2018). *Zmiany struktur agrarnych w województwie małopolskim – rozwój czy stagnacja?* 1. wersja ekspertyzy przygotowanej w ramach projektu TEP – Towarzystwa Ekonomistów Polskich i EFRWP – Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej na temat „Problemy polskiego rolnictwa i gospodarki żywnościowej”. https://tep.org.pl/wp-content/uploads/Zmiana-struktur-agrarnych_Sroka.pdf
- Staniszewski, J. (2014). Doradztwo rolnicze, jako element instytucjonalnego otoczenia polskiej wsi. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*, (7), 266–276.
- Stanny, M. (2012). Społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich. W: J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.). *Polska Wieś 2012. Raport o stanie polskiej wsi* (s. 149–174). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Stanny, M., Mróz, A. (2024). Obszary wiejskie jako przedmiot interwencji polityki spójności. W: P. Chmieleński, G. Gorzelak (red.). *Polska wieś i polskie rolnictwo 20 lat w Unii Europejskiej* (s. 73–89). Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. https://doi.org/10.53098/978-83-89900-78-4_5
- Szuba-Barańska, E., Poczta, W., Mrówczyńska-Kamińska, A. (2020). *Rozwój agrobiznesu państw Europy Środkowo-Wschodniej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Śleszyński, P. (2024). Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Wnioski dla planowania regionalnego i lokalnego. *Wieś i Rolnictwo*, 2(203), 17–39. <https://doi.org/10.53098/wir.2024.2.203/01>
- Wawrzyniak, B.M. (2021). Doradztwo rolnicze w Polsce w latach 1918–2020. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 2(104), 5–30.
- Wieliczko, B. (2015). Państwo a rynek w rolnictwie – rolnictwo Polski i UE w pierwszych dekadach XXI wieku. W: A. Czyżewski, B. Klepacki (red.). *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej* (s. 154–165). Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Wilkin, J. (2011). Wielofunkcyjność wsi i rolnictwa a rozwój zrównoważony. *Wieś i Rolnictwo*, 4(153), 27–39. <https://doi.org/10.53098/wir.2011.4.153/04>
- Wojewodzik, T., Paluch, Ł., Martynowicz, A. (2023). Zmiany w liczebności i strukturze gospodarstw rolnych w Polsce. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, 25(1), 312–324. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.2313>
- Wojewódzka-Wiewiórska, A. (2019). Depopulation in rural areas in Poland – socio-economic local perspective. *Economics: Research For Rural Development*, 2, 126–132. <https://doi.org/10.22616/rrd.25.2019.059>
- Zegar, J.S. (2018). Rolnictwo w rozwoju obszarów wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, 2(179), 31–48. <https://doi.org/10.7366/wir022018/02>

Changes in Rural Areas and Agriculture in Poland in the Period After Accession to the European Union: The Perspective of Agricultural Advisors

Abstract

Aim of the work: The main aim of this study was to assess the direction of structural changes taking place in agriculture and rural areas. This assessment was based on opinions obtained from employees of public and private advisory services.

Research method: Source materials were obtained through surveys covering eight voivodeships in south-eastern Poland. Responses from 148 respondents were included in the analysis. Descriptive statistics were used to analyse the results, and the results are presented in tabular form.

Key results: Based on information obtained from the literature review and the results of the conducted research, it can be concluded that the ongoing changes are leading to a gradual polarisation of farms – a fact noted by respondents. The availability of Community financial instruments supporting agriculture and rural areas is high. The opening of EU markets to Polish food products improves the income situation of agricultural producers. The financial dimension of EU accession was clearly recognised. In addition to the improved profitability of (some) farms, an improvement in the quality of life in rural areas was also noted. Respondents highlighted the development gap between areas undergoing suburbanisation and the rest of the countryside, particularly those remote from regional and local development centers. According to advisors, the positive changes occurring in rural communities in the 20 years following accession outweighed the negative ones.

Main conclusions: Integration processes contributed to significant structural changes in agriculture and rural areas. The opening of EU markets to Polish agri-food products, combined with the modernisation of the food industry, contributed to an improved income situation for agricultural producers. Despite the positive assessment of the inflow of European funds for infrastructure development, it was emphasised that without activating endogenous potential, it will be difficult to ensure lasting and sustainable territorial development. At the same time, the need for more effective use of structural policy instruments was highlighted to strengthen the long-term competitiveness of rural areas.

Keywords: European integration, rural areas, structural changes.